

חנות קטנה ומטריפה

מאחורי חזות של חנות למוצרי אינסטלציה בתל אביב
הסתתר מפעל הנשק המרכזי של תעש שהוברח מתחת
לאפס של הבריטים

לאן נוסעים?

סליק 'החנות'

שלט הנצחה למפעל סודי של תעש

רחוב השרון 10, תל אביב

בשקט בשקט, ככה בלי ששמתם לב, התמלאה תל אביב ב-125 שלטי מתכת בגוון חום אפרפר שהודבקו על בתים וגדרות או הועמדו בלב גנים ציבוריים. מטרתם של השלטים היא להסיר את ערפל הסודיות רב השנים מעל פועלן של המחתרות בעיר העברית הראשונה בימי האנגלים, כדי שלא תגידו שהחבר'ה בתל אביב שתנו קפה והשתזפו על החוף בזמן שהאחרים חירפו את נפשם בפיוץ גשרים ובהדבקת כרזים. השלטים התל אביביים הוצבו במקומות שבהם הדברים קרו ממש. תמצאו אותם על קירות סליקים סודיים בדימוס, במתחמי חלוקת נשק מוכמנים ובנקודות המדויקות שבהן נהרגו לוחמי מחתרת עזי נפש מאש האלביון יימח שמו. אם כל סיפור השלטים הזה מפתיע אתכם, כדאי לדעת שמדובר ביוזמה ותיקה מימי כהונתו של ראש העירייה שלמה להט, הלוא הוא צ'יץ', שהיה בעצמו מפקד נערץ בהגנה. ב-1987 החל צ'יץ' לעטר את רחובות תל אביב בשלטי ההגנה, ולאחר שבוגרי האצ"ל והלח"י עשו פרצוף של מה אָתנו? התרחב מבצע

השילוט גם לפועלן של המחתרות האחרות בעיר. ב-1993 הסתיימה המשימה בהצלחה עם 75 שלטי ההגנה ועוד 50 שלטים של המחתרות האחרות.

הגמד של סנפירי

אחד השלטים מצביע על 'החנות', כותרת בלתי מושכת בעליל שמאחוריה מסתתר סיפור יוצא דופן. השלט הודבק על קיר בית כעור למדי בתוך שורת חנויות נחבאת אל העצים ברחוב השרון 10. לאנשי הפריפריה כאן נבחר כי מדובר ברחוב קטן השוכן סמוך לתחנה המרכזית הישנה בלב תל אביב ההומה, וכי הוא סובל מפיה מכוניות ורעש זמבורות כבר מימי המנדט הבריטי. השלט ההיסטורי מתמזג כל כך טוב בסביבתו, עד שאפילו דיירי הבית לא היו כנראה שמים לב אליו אילולא נתקלו מדי פעם בפועל עירייה מסור שבא להסיר ממנו את האבק. לפי המידע הדל המופיע על השלט היה בבית זה מפעל תעש של ההגנה וייצרו בו רכיבי רימונים, תחמושת וחלפים לתת מקלע סטן. למעשה רק השורה האחרונה מסגירה בחצי מלה את

אלביון הוא כינוי עתיק לבריטניה. יש המשערים שכמו שמות מקומות אחרים באירופה, ובהם אלבניה והרי האלפים, השם נגזר מהמלה albiyo שמשמעה בגאלית עולם, או מהמלה elfydd שמשמעה בוולשית עתיקה מקום או ארץ. השערה אחרת היא שהשם מתייחס לצוקים הלבנים הנגלים לעיני המפליגים מן היבשת לחופי דובר שבדרום אנגליה. לפי פירוש זה השם נגזר מהמלה היוונית alpes או מהמלה הלטינית albus שפירושו לבן, או מהמלה הפרוטוהודואירופית alb^o שפירושה גבעה. ביישוב היהודי בארץ ישראל הרבו להשתמש בכינוי המיושן בביטוי שנוספו לו מלות גנאי – אלביון הצבועה, אלביון הבוגדנית ואלביון הנוכלת. כינויים אלה היו חלק ממורשת השנאה הצרפתית לבריטים, שהתעצמה במיוחד במלחמת מאה השנים, ובארץ ישראל השתמשו בהם כדי למחות על נסיגת בריטניה מהמדיניות שעליה הכריזה הצהרת בלפור.

סיפור הכיסוי היה מושלם, שהרי מי יחשוד בברזים ובצינורות המצויים בעסק לגיטימי לשרברבים?

מפעל הנשק 'החנות' הוקם על עורק תחבורה סואן בתל אביב. שלש ההנצחה ברחוב השרון 10 צילום: נפיר סיוון

הבריטים חשפו אחד מהמפעלים, הוא הוצג כבית חרושת תמים לחלקי מכוניות. אחד הרעיונות המבריקים של סנפירי היה 'החנות' – מפעל נשק שהוקם באזור המסחרי הרועש של התחנה המרכזית הישנה בתל אביב תחת מסווה של מפעל קטן למכוניות. המקום נשכר מידי של אנלין, בעל חנות גדולה ומפורסמת לצינורות ולציוד אינסטלציה בסוף רחוב אלנבי, ליד כיכר המושבות, שהיה לו מחסן מכירות ברחוב השרון. סיפור הכיסוי היה מושלם, שהרי מי יחשוד בברזים ובצינורות המצויים בעסק לגיטימי לשרברבים?

הדרמה הגדולה שהתחוללה במקום לפני כמעט שמונים שנה: "המפעל התגלה לבריטים בתש"ז (1947) ונסגר". אז מה באמת קרה שם? הכל התחיל באיש צעיר בשם איסר סנפירי (ראו מסגרת) שהיה ממקימי מפעל התחמושת תעש של ההגנה. הוא היה עילוי במכניקה והתמחה גם בהסלקה מתוחכמת של מפעלי ייצור נשק מתחת לאפם של הבריטים. הוא הציע לחלק את העבודה בין עשרות מפעלים, כך שכל אחד מהם ייצר פריט אחד מתוך מכלול הנשק שאותו הרכיבו לבסוף במקום אחר. באופן זה גם אם

אנשי תעש פעלו במפעלים
מחתרתיים מוסלקים בחשאיות
מוחלטת. סמל תעש, מכון איילון
Matankic

ארזתם לבד?

← איסר סנפירי (פיש) היה ילד קטן עם אופי של דחפור שנשלח ארצה ב־1923 עם אחיו הגדול ודודיו. יתר החבר'ה לא התלהבו מהחום ומהאבק ולכן עלו על אנייה שהחזירה אותם הביתה לרוסיה, אך איסר הצעיר נמלט מהסיפון והודיע שאת הארץ הוא לא עוזב ולא משנה כמה חול ייכנס לו לנעליים. הוא נקלט בפנימייה לילדי עובדים בתל אביב, וכשרוב חבריו למדו לבשל פסטה בלי לשרוף את המטבח, הוא כבר פרנס את עצמו בעבודה במפעלים שונים. כשגדל הצטרף סנפירי לבית חרושת מקומי למכניקה מתקדמת והתגלה כאינטליגנטי של המכונות. לאחר פרעות תרפ"ט התגייס הבחור לארגון ההגנה כדי לשמש נוטר בשכונת התקווה, ובגיל 21 הקים עם חבריו את מפעל התחמושת תעש.

ברזומה של סנפירי רשומים עשרות מפעלים מוסלקים שבנה בקיבוצים ובערים עם דלתות מסתובבות, רצפות נעות ומחבואים כל כך טובים, שאם הוא היה מסתתר בהם בעצמו לא היינו מוצאים אותו עד היום. היצירתיות שלו הגיעה לשיא עם המצאת 'הגמד' – מכל דלק שנראה מבחוץ תמים לחלוטין, אבל אפשר היה להחביא בתוכו שני טונות וחצי של נשק מכל סוג. משאית הדלק נסעה ברחבי הארץ בלי שאף אחד גילה את הסליק במשך כל ימי המנדט. 'הגמד' היה מוצלח עד כדי כך שגם לאחר קום המדינה השתמשו בו בשיירות שנסעו להר הצופים. עוד על איסר סנפירי, האיש והאגדה ומההנדסים היצירתיים ביותר של ההגנה, קראו בערך שנכתב עליו בוויקיפדיה.

← בשנה שעברה הפיק מוסד הרצל לחקר הציונות ספר נהדר על הנצחת המחתרות בתל אביב, הכולל בוק צילומים מחמיא של כל אחד מהשלטים. הספר, שכתבו מעוז עזריהו ושרי ישראלי, מופיע בשלמותו ברשת ותוכלו למצוא אותו באתר אוניברסיטת חיפה בחיפוש 'שלטים מספרים': הנצחת המחתרות בתל אביב יפו. אם חשקה נפשכם לצאת לרחובות העיר ולחזות בשלטים כמו עיניכם, הרי שלעזרתכם בא אתר המרשתת 'שלטי רחובות', אתרים ומספרי בתים האולטימטיבי. רשמו בשורת החיפוש את המלים 'הנצחת המחתרות בתל אביב', ותקבלו 92 מתחנות ההנצחה, כולל צילומי הבתים, תקריב של השלטים ומפה מצוינת של כל הטוב הזה.

ההגנה השתמשה במבנה כבית חרושת מרכזי של תעש, ולמקום הגיעו חלקים ממפעלים אחרים ונרקחו יחד לרימוני יד ולכדורים עבור רובי סטן. האחרונים יוצרו בשילוב חומר נפץ בשם קורדיט אשר הגיע בצורת חוטי ספגטי ארוכים שנחתכו במקום במכונה ייעודית ויקרה. גם מכונת השחמה לחיזוקם ולעיצובם הסופי של כלי נשק הפליאה לעשות בתוככי המפעל. במבנה הייתה קומת מרתף שבה פעל לכאורה המפעל החוקי, ומעליו הציעה החנות את מרכולתו למכירה. סנפירי דאג לחלק את חלל המרתף בעזרת קיר, ומעברו השני של הקיר הוקם סליק שאליו הגיעו מדי ערב כלי נשק וחומרי נפץ אשר הוסתרו במקום עד להעברתם אל היעד שבו נדרשו. הכניסה אל הסליק הייתה דרך פרצה בקיר, וזו הוסוותה בלוח חשמל גדול בעל מראה מאיים שכמו אמר "אל תתקרבו אליי. אני מחשמל". תצפיתניות של ההגנה הוצבו בשני קצותיו של רחוב השרון, והכל התנהל על מי מנוחות במשך שמונה שנים.

נשפורד הצילה את ההגנה

ב־1947 פרצה לפתע אחת התצפיתניות בסערה לחנות וצעקה שחיללים בריטים בדרך. העובדים קפצו ממקומם במהירות שלא נראתה כמוה מאז שחילקו לימונדה קרה באספות תעש, ודחפו ארגזים מלאים בחלקי נשק לתוך הסליק. כשסיימו הם פנו לברוח דרך הגג או לחמוק דרך הדלת האחורית שהובילה לחניון אוטובוסים של חברת 'המניע' ולמוסך של חברת פורד (מי היה מאמין שפורד תציל את ההגנה?). בינתיים הגיעו הבריטים, דפקו על הדלתות ושמעו מבפנים רק את רחש האבק השוקע. השקט המחשיד הספיק להם כדי לקרוא לתגבורת.

לפתע פרצה אחת התצפיתניות בסערה לחנות וצעקה שחיילים בריטים בדרך. העובדים קפצו ממקומם במהירות

דאן ולחכות להגעת חבלנים מוסמכים. העיכוב הזה היה בדיוק מה שמועצת ההגנה הייתה צריכה כדי להתכנס ולפתור את התסבוכת. הסליקר הראשי, שלום לידה, סיפר לימים את זיכרונותיו מהיום ההוא:

לא הספקתי להגיע הביתה וכבר הוזמנתי לבוא בערב אל בית הוועד הפועל. כל צמרת ההגנה הייתה שם. "אתה יודע מה יש בסליק?" נשאלתי. מניתי כל מה שיש, ואז נאמר לי: "מתכננים לפרוץ אל הסליק. קודם כל יש להוציא את התכניות והשרטוטים, אחר כך את חלקי הנשק ולבסוף את

אנשי ההגנה הבינו מיד שאם המקום יתגלה – הלך עליהם. לא רק שהם יאבדו מפעל תחמושת חשוב, אלא שיחד אתו ירדו לטמיון גם כמות נכבדה של נשק ומכונות ששוות יותר מהפנסיה של הנציב העליון. בהברקה של רגע גויס שמואל אחיאסף, קצין יהודי במשטרת תל אביב הבריטית שהיה האיש הנכון לפתרון סוג כזה של משבר. הוא הגיע במהירות למקום והזכיר לאנגלים הלהוטים לפרוץ פנימה איך רק יומיים קודם לכן נהרג חבר ארגון ההגנה פזיז שנכנס לסליק ממולכד של האצ"ל. בזכותו השתכנעו הבריטים שעדיף להם להימנע מלהפוך בעצמם לסטייק וול

המרכיב הסודי בכדורים שיוצרו
ב'חנות' עבור רובי הסטן היה חומר
נפץ המכונה קוורדיט. חבר ארגון
ההגנה עם סטן, 1948
צילום: זולטן קלונר, לע"מ

הכדורים". אחר כך נשלחתי ליפו לקניית 200 שקי יוטה גדולים ("הסליק חולץ מתחת לאף", דודו דיין, 'עושים מדינה', עמ' 33).

יוסף אבידר, שהיה אז סגן רמטכ"ל ההגנה והאחראי על תעש, ניהל יחד עם סנפירי את מבצע החילוץ תחת אפם של הבריטים שהמשיכו לשמור בחזית החנות שברחוב השרון. הוא גייס את מנהלי המוסכים שמאחור להקים מהומה רבתי: אוטובוסים של 'המניע' נכנסו ויצאו ללא מניע, ומכונאים של פורד הרעישו עם מנוע טרקטור אימתני שהפיק צלילים המדמים שיגור לירח. בחסות הקופוניה הזו הצליחו אנשי ההגנה לפרוץ אל הסליק בעזרת פטיש אוויר דרך קיר משותף עם בית מלאכה סמוך, והחלו לפרוק את התחמושת אל תוך מאתיים השקים שקנה הסליקר החרוץ. שרשרת אנושית העבירה את השלל במהירות אל משאיות שדהרו לאזור חוסמסה שבחולון, כשאנשי ההגנה נאלצים בלית ברירה להשאיר מאחור את המכונות הכבדות. יעקב ספקטור, עובד 'החנות' שהשתתף באירוע המסעיר, סיפר:

האנשים עבדו בהתלהבות שלא תיאמן, בכוחות לא להם. אני זוכר למשל

שהוצאתי תמ"ת (תת מקלע תעש), שהוא סטן מייצור שלנו. נישקתי אותו לפני שהעברתי הלאה. כשסיימנו לרוקן את 'החנות' בנה אליעזר ברנר מחדש את קיר הפרצה כאילו דבר לא קרה (שם, עמ' 34).

בירה טובה ושלמונים

כאשר פרצו לבסוף הבריטים אל 'החנות' הם גילו מפעל משעמם עד כדי פיהוק, עם מחרטות, מקדחות ואווירה כללית של – לא קורה פה שום דבר. ייתכן שהיו מניחים למקום לנפשו, אלא שהשקט המסתורי והיעלמות כל העובדים בבת אחת עוררו את חשדם. הם תהו גם באשר לייעודה של אחת מהמכונות, אך לא היה להם מושג כי מדובר במכונה יקרה לחיתוך הקורדיט – המרכיב הסודי בתחמושת של ההגנה. בעקבות החשדות החליטו הבריטים, כמו פקידי מכס נלהבים, להחרים את המכונה המסקרנת עם המכונות האחרות שמצאו, ושלחו את הכבודה כולה למחסני הצבא הבריטי ביפו.

הם פנו לסמל חובב ציון מחיל התובלה הבריטי, שהסכים לעצום עיניים בעת שאנשי תעש העבירו את האוצר למקום בטוח

מפעל הנשק הראשון של תעש פעל בין השנים 1933-1936 במכון המים בשכונת בורוכוב בגבעתיים. סמוך למכון הוקם גן תעש ובו מוצגים כלי נשק ששימשו את חברי ההגנה

כל המכונות שהוזרמו על ידי הבריטים
ב-1947 שבו בסופו של דבר לידי ההגנה.
מפעל תחמושת של תעש, 1955
צילום: לע"מ

מודיעין שלום

■ איפה לאכול

ממפיס
קרליבך 20
כשר, בשרי, *2904

יוניטה
השומר 7
כשר, חלבי, 052-6569289

דלי פליישמן
הרצל 12
כשר, בשרי, 03-5323335

■ עוד באזור

שוק לוינסקי
חנויות, דוכנים ומסעדות
רחוב לוינסקי

מוזאון נחום גוטמן לאמנות
שמעון רוקח 21
כניסה בתשלום, 03-5161970

אסקפיזם – חדרי בריחה
אלנבי 119
כניסה בתשלום בהזמנה מראש,
050-9697090

אחלה כיסוי למחתרת, אבל גם מקור
לזיהום אבק מחניק שליווה אותם עוד
זמן רב בחניון האחורי.
מכל הפרשייה המרתקת הזו נותר
היום רק שלט חום אפרפר המספר
ביושב את הסיפור, ועוד משהו
קטן – הקיר הפנימי הכפול שהקים
סנפירי ב-1939 הפך ללהיט במהלך
שיפוץ מקיף של הבית לצורך הפיכתו
לאולם אירועים. בעלי האולם החליטו
בעקבותיו לקרוא לעסק שלהם 1947,
כדי לשוות למקום ניחוח של הרפתקאות
מחתרת וגאווה לאומית. □

לכם של אנשי תעש נחמץ על מכונת
הקורדיט שלא היה לה תחליף בארץ
כולה. הם פנו לסמל חובב ציון מחיל
התובלה הבריטי, והציעו לו להגניב
את המכונה מהמחסן אל רכבו בתמורה
לבירה טובה ולשלמונים ראויים, והוא
הסכים לעצום עיניים בעת שאנשי
תעש העבירו את האוצר למקום בטוח.
שאר המכונות העלו קצת אבק במחסן
האנגלי, אך נרכשו לבסוף מחדש
במסווה של עסקת ציוד מוחרם עם
ארגון הנוטרים. המבצע כולו נחל
הצלחה מסחררת. הבריטים נשארו עם
חנות ריקה, ותעש פתח שוב את המפעל
במקום אחר. היחידים שנפגעו מהאירוע
היו הקצין אחיאסף שהתבקש לספק
תשובות על מעורבותו בסיפור המוזר,
ובעלי 'המניע' שגילו כי אוטובוסים הם

תמר הירדני דוקטורנטית במחלקה
ללימודי ארץ ישראל וארכאולוגיה
באוניברסיטת בר אילן, חוקרת ירושלים,
מורת דרך וסופרת

